

КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО, РЕЛИГИОЗНИ ЦЕННОСТИ, ЕКОЛОГИЯ НА ЧОВЕШКОТО ТЯЛО: ЕДИН ПРОЕКТ НА УНИБИТ

Светла Ангелова Шапкалова, Жоржета Димитрова Назърска
Университет по библиотекознание и информационни технологии

CULTURAL HERITAGE, RELIGIOUS VALUES, ECOLOGY OF THE HUMAN BODY: A SALSIT PROJECT

Svetla Shapkalova, Georgeta Nazarska
State University of Library Studies and Information Technologies (SALSIT) ¹

** Докладът е финансиран по проект НИП-2020-02 „Изследване на религиозните екологични ценности като застрашено нематериално културно наследство в съвременна България „.*

Abstract: The paper presents a scientific project, which is implemented for the second academic year at the SALSIT. The tasks in the research are: to present the concept of the project, to comment on the successful use of project training in the teaching of academic knowledge in religion, to analyze the results of a survey; to draw conclusions about the relationship degree of religiosity – environmental values.

Keywords: religious education; ecology; religious values; bioethics; anthropology of the human body

Увод

Съвременните научните изследвания за нематериалното религиозното културно наследство (НКН) в България са съсредоточени основно върху празничната обредност, музикалната традиция, богослужебни практики, везбени умения, приготвяне на ритуални храни и др. Сред тях не се откриват систематични изследвания за религиозните ценности и добродетели.

В доклада се описва концепцията и се анализират началните резултати от проект, посветен на екологията на човешкото тяло. В него се търси връзката между религиозните ценности и НКН. Работната хипотеза е, че съзнанието на съвременните българи е доминирано от секуларни ценности, в него няма връзка между представите за човешкото тяло, неговата хигиена, лекуване и здраве и религиозните ценности.

Религиозно обучение в УниБИТ

В Университета по библиотекознание и информационни технологии (УниБИТ) – един от най-старите държавни университети на България, вече 16 г. се преподават знания за религията – в неконфесионален план и във връзка с културата, историческото наследство и туризма. Създаден, апробиран и въведен в действие е иновативен неконфесионален модел на обучение. Той е без аналог в българската образователна система, защото е създаден за нуждите на висшето училище, неговите професионални направления и специалности. Преподавателите са специалисти в областта на религиозната история и практическото богословие. В своята дългогодишна преподавателска дейност те използват много разнообразни интерактивни методики, които постоянно описват и анализират в научноизследователската си работа. Моделът е базиран на създаване на учебни планове и програми, на учебни (книжни и електронни) ресурси и на постоянна връзка с практиката. Теоретичните знания, съчетани с теренни проучвания и проектна работа, са ефективен и полезен начин за придобиване на трайни познания, умения и компетенции [1:17].

Учебен проект за религиозните екологични ценности

В УниБИТ се провежда практическо обучение с акцент върху дейности с интердисциплинарен характер, с по-голяма продължителност и с активно преподаване и учене [2:37]. Част от тях е настоящият проект „Изследване на религиозните екологични ценности като застрашено нематериално културно наследство в съвременна България“. Работната му хипотеза е, че в съвременното българско общество част от религиозното НКН (ценности, идеи и практики) е в криза, обусловена от секуларизационни тенденции в обществото, от икономическа криза, духовен срив, неустойчива институционална среда и т.н. Опазването на религиозното НКН е застрашено, защото има предпоставки за загубване на религиозната идентичност на представителите на различни деноминации.

Проектната цел е изследване на застрашеността на религиозните екологични ценности, разглежда ни като НКН и проучвани в сравнителна перспектива при конфесионалните общности на православните, католиците, протестантите, израилтяните, мюсюлманите, будистите и последователите на Новите религиозни движения (НРД) в България. **Задачите на изследването са:** провеждане на стандартизирани интервюта от студентите; осъществяване на *индивидуални теренни изследвания на екипа на проекта в София, Пловдив и Гоцеделчевския регион с представители на източноправославната и мюсюлманската деноминация; колективни теренни проучвания на студенти в Сърбия и Пловдив.*

Подходът **в проекта е** интердисциплинарен и включва различни научни гледни точки (на теология, история, културология, антропология, социология, политология, науки за КН). Методите, с които се разработва проектът, са: общонаучни (анализ, сравнение, синтез, обобщение) и качествени (теренна работа, наблюдение, интервю, разговор, фото и видеозаснемане). От студентите се очаква да съберат емпирични данни по предварително подготвени анкетни карти.

*Предвижданите колективни теренни работи на преподаватели, докторанти и студенти ще се проведат в Пловдив и в гр. Пирот, Сърбия, с прилежащите му Суковски и Погановски манастир. Те включват наблюдение, заснемане и провеждане на стандартизирани интервюта с домакини и посетители (поклонници). Проектът обхваща също поредица от Дискусионни срещи „Религиозните екологични ценности – НКН“ с представители на религиозните общности, специалисти и изследователи, Студентска кръгла маса „Религиозните екологични ценности – нематериално културно наследство“ и фотоизложба „Религия и екология: изчезващото религиозно наследство“. В резултат е предвидено издаването на **електронното учебно помагало** „Студентски дигитален архив по религиозно КИН“.*

Интервюта по проекта

Предвидените в проектната работа 230 стандартизирани интервюта са проведени от студенти в редовна и задочна форма на обучение, от I-III курс на няколко специалности, приблизително 20-23-годишни. Те са запознати първоначално от преподавателите с идейния замисъл, целите и задачите на проекта. Пред тях е уточнена методиката на работа, поставени са задачите и е проведен предварителен инструктаж за индивидуалната теренната работа. Подробно им е разяснена технологията на провеждане на стандартизираните интервюта като качествен метод, така че да бъдат коректни неговите резултати [3:159]. Направени са демонстрационни, пилотни интервюта със самите студенти. По този начин те са могли да сравнят собствените си отговори с тези на останалите колеги и да се подготвят за предстоящата работа.

Въпросникът е разработен от преподавателите така, че съдържанието му да предполага кратко интервю от около 15-20 мин. (вж. Приложение). На студентите е поставена задача сами и съгласно с изискванията за случайна извадка, обхващаща поне 2 кохорти, да потърсят сами респонденти. От тях се очаква да приложат своите комуникационни умения и организационна култура. Самостоятелното задаване на въпросите би развило тяхната активност в индивидуалното общуване по време на теренната работа. Желателно е да записват ясно и точно отговорите с аудио плеър или диктофон, а след това да я „свалят“ на хартиен носител. Получените отговори би трябвало да провокират аналитично мислене и формиране на лично отношение към екологичните виждания за човешкото тяло и връзката им с религиозните ценности.

Анализ на интервюта

Тук са представени резултати от част от събраните интервюта, които ще бъдат обработени в цялост до приключване на проекта.

Първият въпрос „Защо според Вас хората трябва да поддържат чистотата на своето тялото и неговите органи? Свързвате ли своето къпане или измиване с религиозни задължения?“ има за цел да потърси връзката между личната хигиена и основните постулати в световните религии. Преобладаващата част от запитаните отговарят отрицателно – те свързват чистото тяло само със здравето си. Мнозинството отговаря, че не намира връзка между поддържането на лична хигиена (къпането или измиването) с религиозни задължения. Срещат се твърдения, че хигиената на тялото е израз на световъзприемане, т.е. всеки уважаващ себе си човек следва да поддържа чистотата на тялото си на особена висота и, че външната чистота е израз на душевното състояние на индивида. Личната хигиена и грижите за тялото са и грижа за Духа е теза, която се развива много рядко. Според тези респонденти, стремейки се да поддържа органите си чисти, като избягва тютюнопушене, алкохол и наркотици, човекът развива максимално сетивността на тялото си, усилва насладата си от живота, оценява малките ежедневни „блаженства“ (слънце, природа, песен на птиците и т.н.) и влиза в хармония с душата. Добрата лична хигиена е акт на самоподдържане и условие за здраве, от което всички имат нужда, казват други събеседници.

Вторият въпрос „Одобрявате ли татуирането или поставянето на пиърсинг на себе си или свой близък? Зависи ли по някакъв начин отношението Ви от Вашите религиозни убеждения?“ търси отговор дали тялото се възприема като Божие творение и до каква степен човек има право да го променя според собствените си представи. Масовият отговор е, че това е свързано с личния избор на човека и че има връзка с егото на човек и усещането му за красота. Не се посочва връзка с религията и се твърди, че татуировките не са израз на веровни убеждения. Предпочитаните изображения на религиозни символи и зодиакални знаци не са натоварени със съответното съдържание. Дадените отрицателни отговори са свързани не с религиозни убеждения, а с медицински причини и естетически съображения.

Третия въпрос „Коя от следните медицински процедури (даряване и трансплантация на органи, замразяване и клониране на човешки стволови клетки с лечебна цел, преливане на кръв) бихте приели лично за себе си и защо? Имате ли някакви религиозни основания за тази своя позиция?“ В отговорите респондентите отново посочват, че не са необходими религиозни основания, за да се включат във всяка една от горепосочените медицински процедури. По-скоро така те биха желали да спасят човешки живот и възприемат решението си като хуманна проява. Те посочват, че нямат предубеждения, защото медицината се развива непрекъснато и трябва да се възползват от новите технологии.

В отговорите на четвъртия въпрос „*Защо подкрепяте или отхвърляте природолечението (хомеопатията)? Имате ли някакви религиозни съображения за това?*“ също не се открива връзка с религията. Декларираната подкрепа или интерес към различни форми на алтернативна медицина е в противовес на консервативното медицинско лечение или в негово допълнение. Цитираните начини на хомеопатия не се свързват с религиозни виждания.

На **петия въпрос**: „Бихте ли ваксинирали себе си или своите деца? Защо сте привърженик или противник на това?“ се отговаря предимно положително, но това не е на базата на връзка с религията. Повечето хора са привърженици на ваксинирането, защото то изгражда имунитет към различни заболявания или понякога е животоспасяващо.

Респондентите напълно игнорират религията и при шестия въпрос „Използвате ли в храненето си (еко)продукти от биоземеделнието? Имате ли интерес към домашното отглеждане (направа) на плодове, зеленчуци, животни, хляб, подправки и др.? Има ли връзка това с някакви Ваши религиозни съображения, напр. употребата на чиста храна (халал, кашер)?“ Те споменават за чисти храни само и единствено по здравословни причини. Повечето семейства се стремят към домашно приготвени храни и отглеждат сами продуктите си. Посочва се, че при финансова възможност си купуват биохрана, но остава съмнението в тяхното качество.

На **въпроса** „Подкрепяте ли каузата на вегетарианството/веганството? Дали това е свързано със спазването на религиозен пост?“ се получават положителни отговори, само ако събеседниците са умерени вегетарианци или следват диета по медицински причини. На практика никой от запитаните не посочва връзка между спазването на религиозен пост и вегетарианската кауза. Сред младите респонденти се наблюдава „мода“ на веганство без религиозна основа, а при възрастните – консумацията на месо и спряна с цел пречистване на организма. Повечето събеседници твърдят, че може да се спазва религиозен пост без вегетарианство. Те споделят, че спазват пост обикновено само на Бъдни вечер.

Въпросът „Одобрявате ли тютюнопушенето (вкл. на наргиле), употребата на алкохолни напитки и наркотици? Имате ли религиозни аргументи в подкрепа или осъждане на това?“ се свързва само с личния избор на човека, като отново не се открива връзка с религията. Срещат се отговори от крайно отрицание до крайно одобрение, напр. приемането на вредни за организма вещества води винаги до зависимост или алкохолът в малки количества и с рядка употреба не вреди. Убежденията обаче по тези въпроси не са религиозни, а лични.

Отговорите на последния въпрос „Занимавате ли се с някакъв вид гимнастика – йога, пилатес, каланетика или др.? Свързвате ли това с религиозни медитативни практики?“ са преобладаващо отрицателни. Гимнастиката и разновидностите ѝ, вкл. йога, определено не се свързват с религиозни (будистки или индуистки) практики, а се твърди, че „спортът е здраве“ и носи тонус, особено във времена, когато повечето от времето си човек е обездвижен. Според запитаните, активният живот е много по-приятен и спомага в грижата за тялото.

В обработената извадка от интервюта превес имат хората със средно и висше образование. Те наистина демонстрират висока отговорност към начина си на живот и грижата за своето тяло. Има значение и това, че повечето запитани живеят в столицата, където рядко се намират под контрола на колективни социални институции и затова в поведението им индивидуалните мотиви вземат превес. Мнозинството

запитани се определят като православни, но в контекста на техните отговори се констатира т.нар. битова или секуларна религиозност. В тях вярата и традицията са смесени, липсва впечатление за възцърковеност, т.е. за познаване на катехизиса на Православната църква. Отбелязалите се като атеисти са малко, но отговорите им следват точно подобна идеология.

Отговорите на интервютата синтезират моментната картина на степента на религиозност на българското население и конкретно – разпространението на онези ценности, изградени върху представите за човешкото тяло и грижата за него.

Преобладаващата част от интервюираните не откриват връзка между религията и грижата към тялото си. Това е понятно, понеже в глобалния свят всеки сам създава собствена концепция, обикновено компилация от множество идеи, основани на различни и често недостоверни източници. Мнозинството хора имат слаби познания за конкретна религия, но това не пречи да изказват категорични мнения за нея, нейните свещенослужители, последователи и дейности. „Индивидуалната религиозност“, т.е. при която се конструира лична смислова система, се среща с екологичните ценности, наблягащи на хуманизма в социалните отношения [4:15].

В отговорите на въпросите от анкетата се срещат също така пантеистични възгледи (възвеличаване на природата), комбинирани с култ към собственото тяло. Това липсва в догматиката на световните религии. Според тях, човекът е сътворен по образ и подобие на Бога, а в тялото се намира душата. Затова към него се проявяват стриктни грижи, то трябва да се поддържа чисто. Външната намеса или промяна на тялото се възприема като обида към Бога, защото човекът не може да променя творението и да отрича Божия промисъл за съвършеното Му дело.

Свободната воля и правото на избор често се споменават в интервютата в индивидуалистичен аспект. Световните религии говорят обаче за добрия и разумен избор, даден на хората от Бог/боговете като средство да живеят в хармония с тях. Голяма част от религиозните общности имат отрицателно отношение към трансплантациите на органи и клетки, някои отричат и ваксините. Алтернативната медицина и хомеопатията в повечето религиозни общности не се възприема, често положителните им въздействия се отъждествяват със силата на злото. Храненето е част от религиозните представи и има връзка с начина на живот на тялото. „Чистата“ храна е основна норма в юдаизма и исляма. За християните постът води до духовно-нравствено усъвършенстване и не може да се възприема като диета за възрастни хора или ритуал за конкретен празничен ден. Към тялото се подхожда отговорно, защото е свързано и с една от десетте заповеди в християнството: „Не убивай“, в която има и забрана за самоубийство. Употребата на цигари, алкохол и наркотици е вид убийство за човешкото тяло, защото то системно се унищожава и разболява.

Заклучение

Проектно-базираното обучение е от съществено значение за формиране на ценностна система. Най-често този метод се използва като средство за обучение и самообучение, за повишаване на качеството и ефективността на усвояване на знания, но не може да се отрече безспорния му принос за оценяване на знанията и уменията на обучаемите. Проектното обучение е тясно обвързано с конструктивисткия модел за учене и преподаване, а също и практически подпомага реализацията на концепциите за саморегулираното и трансформиращото учене [5:197].

Впечатленията от пилотната фаза на нашия проект оправдава тези теоретични постановки. Студентите с интерес участват в издирването на респонденти, във вземането на интервютата и в техния анализ. Тематиката на проекта силно ангажира тяхното внимание, особено в ситуацията на пандемия.

Особено ценно е, че чрез проекта екипът и студентите се включват в изследователското поле на сравнително непознатата у нас наука – екологичната етика. Тя заема важно място в изказванията на световните религиозни лидери, но в края на XX в. се обособява като отделно научно направление, в което работят учени от областта на философията, богословието, социалната история, медицината, социологията, биологията, биохимията, биоразнообразието, климатологията и др.

Направените по проекта интервюта напълно потвърждават първоначалната ни хипотеза – за преобладаващата секуларност в социалното поле и за липсата на връзка между екологичните и религиозните ценности на масата от българските граждани. Разгледани от перспективата на НКН, религиозните ценности, насочени към екологията на човешкото тяло, наистина изглеждат като застрашена културна ценност.

ПРИЛОЖЕНИЕ

ВЪПРОСНИК ЗА ПРОВЕЖДАНЕ НА СТАНДАРТИЗИРАНО ИНТЕРВЮ

Уважаеми госпожо/ господине,

Студентите от Университета по библиотекознание и информационни технологии провеждат с учебна цел настоящето интервю, което е напълно анонимно и цели да проучи съществуващите религиозни ценности сред пълнолетното население в страната. Интервюто съдържа няколко въпроса, на които Ви молим да отговорите накратко устно или писмено, изхождайки от своите лични убеждения и позиции. Това ще Ви отнеме около 15 минути.

Текстът на интервюто (изцяло или части от него) няма да бъде публикуван или използван за други цели, освен за учебен анализ в рамките на учебната дисциплина, даващи знания по религия. Тема на интервюто са представата за човешкото тяло (неговата чистота, хигиена, органи, навици, хранене, лекуване), която е съществена за повечето религии, и нравствените ценности, свързани с тази представа.

Предварително Ви благодарим за отзивчивостта!

Данни за респондента (моля, подчертайте вярното):

Пол: мъж/ жена

Възрастова група: 18-30/ 31-40/ 41-50/ 51-60/ 61-70/ над 70 г.

Образование: без образование; начално; основно; средно; полувисше; висше

Местоживееене (кой град или село):

Изповедание (по желание):

православно/ католическо/ протестантско/ мюсюлманско/ арменогригорианско/ израилтянско/ друго изповедание

1. Защо според Вас хората трябва да поддържат чистотата на своето тялото и неговите органи? Свързвате ли своето къпане или измиване с религиозни задължения?
2. Одобрявате ли татуирането или поставянето на пиърсинг на себе си или свой близък? Зависи ли по някакъв начин отношението Ви от Вашите религиозни убеждения?
3. Коя от следните медицински процедури (даряване и трансплантация на органи, замразяване и клониране на човешки стволни клетки с лечебна цел, преливане на кръв) бихте приели лично за себе си и защо? Имате ли някакви религиозни основания за тази своя позиция?
4. Защо подкрепяте или отхвърляте природолечението (хомеопатията)? Имате ли някакви религиозни съображения за това?
5. Бихте ли ваксинирали себе си или своите деца? Защо сте привърженик или противник на това?
6. Използвате ли в храненето си (еко)продукти от биоземеделителството? Имате ли интерес към домашното отглеждане (направа) на плодове, зеленчуци, животни, хляб, подправки и др.? Има ли връзка това с някакви Ваши религиозни съображения, напр. употребата на чиста храна (халал, кашер)?
7. Подкрепяте ли каузата на вегетарианството/веганството? Дали това е свързано със спазването на религиозен пост?
8. Одобрявате ли тютюнопушенето (вкл. на наргиле), употребата на алкохолни напитки и наркотици? Имате ли религиозни аргументи в подкрепа или осъждане на това?
9. Занимавате ли се с някакъв вид гимнастика – йога, пилатес, каланетика или др.? Свързвате ли това с религиозни медитативни практики?

References:

1. Merdzhanova, Yana. Iliiana Petkova. Profesionalna pedagogika – v istoricheski tradicia i v globalni perspektivi. – Sofia: Universitetsko izdatelstvo, 2018.
2. Radev, Plamen. Kratka didaktika: lesna za razbirane, udobna za prilozhenie. – Plovdiv: Fast Print Books, 2016.
3. Nazarska, Georgeta, Svetla Shapkalova. Metodika na obuchenieto po religia vav visshite svetski uchilishta. – Sofia: Za bukвите – O pismeneh, 2015..
4. Serafimova, Maria. Religia i/ili ekologia. – Blagoevgrad: Neofit Rilski, 2013.
5. Petrov, Petar, Milka Atanasova. Obrazovatelni tehnologii i strategii na uchene. – Sofia: Veda Slovena, 2001.